

تفاسی و خطوطات کتابخانه مدرسه نواب

مدرسه صالحیه معروف به مدرسه نواب از احاطه موقعیت و موقوفات و کتابخانه جامع آن در رتبه اول مدارس مشهد قرار گرفته است .

بانی مدرسه (نواب مستطاب عمده السادات .... صدرالاسلام والمسلمین میرزا صالح النقیب الرضوی «۱») است که به سال ۱۰۸۶ در زمان سلطنت شاه سلیمان صفوی از مال خالص خود (۲) موفق به اتمام مدرسه شده .

در مطلع الشمس (۳) در باره همین میرزا ابوصالح می نویسد : « گویند مادرش فخرالنساء بیگم صبیئه شاه عباس ماضی بود و خود در عهد شاه عباس ثانی بصدرالممالکی کل ایران افتخار داشت .... »

آقای مولوی در نامه آستان قدس (۴) مرقوم داشته اند که : « پدر واقف (مدرسه نواب) محمد محسن رضوی بن الخ رضوی است . و میرزا الخ از سادات بزرگ خطه خراسان بوده و داماد شاه عباس کبیر صفوی است .... جده واقف بانو فخرالنساء بیگم دختر شاه عباس کبیر و مادر مرحوم محمد محسن رضوی است .... »

چنانکه می بینیم صاحب مطلع الشمس دختر شاه عباس را مادر ابوصالح دانسته نه مادر پدرش میرزا محسن (که آقای مولوی نوشته اند) و بهر حال اشکال دیگری در کار است و آن اینست که در زندگانی شاه عباس (۵) دختران شاه را شش نفر بنامهای ذیل مینگارد : شاهزاده بیگم : زبیده بیگم ، جان آغا بیگم ، حوا بیگم ، شهر بانو بیگم و ملک نساء بیگم

۱ و ۲ - کتیبه سردر مدرسه

۳ - جلد دوم ص ۴۱۲

۴ - شماره ۲۲ و ۲۳ صفحه ۲۱۱

۵ - تألیف آقای نصرالله فلسفی ج ۲

و چنانکه مشاهده میشود از فخر النساء بیگم نامی نیست و نه از میرزا محسن یا میرزا الخ بعنوان داماد شاه (۶) .

این میرزا ابوصالح و پدرانش از سادات رضوی مشهدند که از قم باین آستان مهاجرت نموده‌اند . چه اینکه کلیه سادات رضوی (در هر کجای ایران هستند) از نسل موسی مبرقع‌اند که فرزند و الاتبار جوادالائمه است (۷) . و همین ابوصالح به هفده واسطه باین بزرگوار می‌پیوندد (۸) .

مبرقع به سال ۲۵۶ از مدینه به قم مهاجرت فرمود و در همانجا درگذشت (۹) و هم اکنون بقعه مختصری در آنجا دارد که شادروان حاج قائم رضوی مشهدی صحنی برای آن حضرت بنا کرد (۱۰) .

وقف سیبانه مدرسه عینییه قم

بهر حال میرزا ابوصالح که صدرالصدور مملکت ایران بوده و موقعیت و امکنتی تمام داشته (۱۱) پس از اتمام مدرسه ، کتابخانه‌ای برای استفاده طالبان علم در آنجا تاسیس فرمود و تا زنده بود نسخ کتابهایی را که میبافت برای مدرسه خریداری میفرمود و چون خود اهل فضل و کمال بوده (۱۲) و لااقل هیجده سال پس از ساختمان مدرسه زیست کرده (۱۳)

۶ - مزارات خراسان ص ۱۳۴

۷ - اولاد حضرت رضا (ع) منحصرأ از جوادالائمه است که از آن حضرت دوتیره که هر دو به سادات رضوی معروفند باقی مانده است . یک سلسله همین سادات رضوی ایران و هندند که توسط موسی مبرقع (نقابدار) بوی می پیوندند و سلسله دیگر اولاد جعفر کذابند که فرزند حضرت هادی (ع) بوده و در حیوة خود یکصد و بیست فرزند داشته و بسال ۲۷۱ درگذشته (رك . عمدة الطالب)

۸ - میرزا ابوصالح بن میرزا حسن (ظاهراً محسن است) بن میرزا الخ بن سیدابن - صالح بن سید شمس الدین محمد بن سید غیاث الدین عزیز بن سید شمس الدین محمد بن سید محمود بن سید محمد بن سید میریاری بن سید حسن بن سید ابی الفتوح بن سید عیسی بن سید محمد بن سید صفی بن سید علی بن سید محمد الاعرج ابن سید احمد بن موسی المبرقع بن الامام محمد تقی ابن علی بن موسی الرضا (ع) (فردوس التواریخ فاضل بسطامی)

۹ - رك تاریخ قم عمدة الطالب

۱۰ - شرح حال جناب مبرقع را در بردارم شعشع تألیف حاجی میرزا حسین نوری به بینید

۱۱ - این معنی از موقوفات کثیری که برای مدرسه خود وقف فرموده مشهود است

(رك بمقاله آقای مولوی در نامه آستان قدس)

۱۲ - رك . فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی جلد سوم و مقاله آقای گلچین معانی در نامه

آستان قدس راجع بخزانة الخیال

۱۳ - زیرا تاریخ انتخاب یکی از اشعار دقائق الخیال تألیفی وی ۱۱۰۴ هجری است

(از افادات آقای گلچین)

موفق شد با کمی نسخ کتب (۱۴) تعداد متنابیی از کتب مورد نیاز طلاب مدرسه را تامین کند که در توالی ازمنه پاره‌ای نابود و جمله‌ای بر آن افزوده شده است .

در سال ۱۳۱۲ مدرسه نواب بعنوان دبیرستان معقول و منقول تحول یافت و مستقیماً زیر نظر وزارت معارف و اوقاف (که در آن زمان یکی بود) درآمد و به کتابخانه نیز سر و صورتی داده شد و طبق قانون مطبوعات آن دوره (که میبایست از کلیه انتشارات کشور يك نسخه بهر کتابخانه اهداء شود) کتب متنوعی نیز ضمیمه کتب سابق شد و بالاخره پس از انحلال دانشکده معقول و منقول (واقع در مدرسه میرزا جعفر) کتابخانه آنجا و سایر مدارس که از دستبرد حوادث محفوظ مانده بود بکتابخانه مدرسه نواب منتقل شد . ضمناً کتب مدرسه فاضلیه (که در محل درمانگاه طوس و مجاور بست علیا واقع میشد و از لحاظ موقعیت و موقوفات و نفائس کتب خطی سرآمد مدارس مشهد بود) ضمیمه کتابخانه مدرسه نواب گردید و باین ترتیب کتابخانه معتبر و جامعی در محل اخیر تشکیل شد .

برای کتابخانه که پس از انحلال دبیرستان معقول و منقول جنبه عمومی پیدا کرده بود و بسالن مطالعه احتیاج داشت چند حجره از حجرات فرقانی رو بخوابان را پس از برداشتن دیوارهای میان حجره‌ها تبدیل بمخزن کتابها و سالن مطالعه نمودند و فهرستی بحسب موضوعات مشتمل بر نام کتاب و مواف برای کتب ترتیب داده شد .

فهرست مزبور در دو جلد جلدی خاص مخطوطات و جلدی مخصوص کتب چاپی ضمن سیزده فصل که هر فصل اختصاص به بخشی از کتب متشابه‌العنوان داشت بخط خوانائی نویسانده شد .

کتابخانه مدرسه فاضلیه

از آن زمان ببعد کتبی نیز توسط اشخاص نیکوکار بکتابخانه اهداء گردید که از آن جمله ۱۹۵ جلد کتاب از شادروان سید جلال‌الدین موسوی نسل است که پس از درگذشت آن مرحوم و انتقال کتب مزبور بخواهرش علیا مخدره صدیقه آزمون صدقیانی توسط مرحوم ادیب بجنوردی «سید حسین خان موسوی نسل» وقف کتابخانه گردید .

پس از انحلال دبیرستان معقول و منقول ریاست کتابخانه مفوض به حجة الاسلام مرحوم حاج میرزا علی اکبر نوقانی گردید برای مدت محدودی کتابخانه فرهنگ نیز بمدرسه نواب منتقل و ضمیمه کتابخانه مزبور شد ولی مدت این الحاق دیری نپایید و کتابخانه فرهنگ دوباره بمحل قبلی (ساختمان سابق آرامگاه نادر) برگشت .

پس از شهریور ۱۳۲۰ طلاب بمانند سابق در مدارس قدیمه راه یافتند و موقوفات مدرسه‌های مزبور در اختیار متولیان قرار گرفت. مرحوم نوقانی بسبب تولیت مدرسه نواب معین شد و بترمیم خرابیهای دوران فترت پرداخت و کم‌کم عده‌ای از طلاب جوان زیر نظر ایشان که اهتمام خاصی بتربیت آنان و تنسیق امور مدرسه داشت در حجرات مدرسه سکنی گزیدند و ضمناً کتابخانه که گردنسیان گرفته بود موضوعیت پیدا کرد. مراجعه طلاب بکتابخانه زیاد شد و چون خود آن مرحوم بسبب کثرت مشغله فرصتی برای رسیدگی بکتابخانه نداشت از این بنده برای اداره کتابخانه دعوت فرمود. این جانب ابتدا کتب را باصلاح عرض دیده و ضمن آن بعهده‌ای از مخطوطات برخورد که مورد تجاوز موریانه شده ولی خوشبختانه هنوز از جلد و حواشی و لفافه داخلی بصفحات اصلی راه نیافته بود که باگردگیری و احتیاطات لازم این خطر برطرف شد. نیز قسمتی از کتب که احتیاج باصلاح داشت صحافی و تجلید نمود و اوقاتی برای استفاده عموم اختصاص داد.

در آن زمان محل کتابخانه در حجرات مشرف بخیا بان بود و قهراً سروصدای وسائط نقلیه و عابرین و گرد و خاک خیابان مزاحم مراجعین بود. لذا کتابخانه بداخل مدرسه (سالن فوقانی شمال مدرسه) انتقال داده شد. نیز اصلاحاتی در کتابخانه انجام یافت که اهم آن از این قرار است.

- ۱- تعیین وقت خاصی برای مطالعه در قرائتخانه (که بودجه کتابدار و مصرف گرمی قرائتخانه توسط بعض اهل خیر تامین میشد).
- ۲- خریداری بخشی از کتب مورد نیاز مراجعین (که نیز وجه آنرا جمعی از مردان خیر از کیسه فتوت خود پرداختند).
- ۳- تقاضای اهداء و ارسال کتب از موسسات دولتی و ملی (که جمعی من جمله دانشگاه تهران تعداد قابل ملاحظه‌ای از انتشارات خود فرستادند).
- ۴- انتقال بخشی از کتب خطی بکتابخانه. قسمت اخیر کتبی بود که این جانب نزد بعض اشخاص سراغ داشت و با تقاضای انتقال آن بکتابخانه مدرسه موافقت فرمودند. اتفاقاً در دو فقره از این کتابها چند مجلد نفیس وجود داشت که در محل خود معرفی میگردد. مخطوطات کتابخانه در سال ۱۳۲۸ شمسی جمعاً ۶۷۴ جلد میشد که طی تصدی این جانب ۲۲۳ جلد بر آن اضافه گردید و کلابه ۸۹۷ جلد بالغ گردید. مهمترین مخطوطات فعلی کتابخانه مدرسه کتبی است که از مدرسه فاضلیه بدینجا انتقال یافته.

کتابخانه مدرسه فاضلیه

مدرسه فاضلیه مهمترین مدارس مشهد بوده که در محل فعلی درمانگاه طوس (در ضلع بست علیا و فلکه جنوبی) واقع میشده و از لحاظ موقوفات و کتابخانه نسبتاً جامع که در آن زمان پس از کتابخانه آستان قدس بزرگترین کتابخانه مشهد بوده در درجه اول مدارس این آستان قرار داشت .

بانی مدرسه مرحوم فاضلخان ملقب به علاءالملک تونی بوده که در حدود ۱۰۶۰ هجری شروع به بنا و ساختمان مدرسه نموده ولی قبل از تمامت آن در گذشته و برادرش ملا امیر عبدالله حسب الوصیه بانی آنرا با تمام رسانیده (۱۵). کتیبه سردر مدرسه اتمام بنا را در عهد دولت شاه عباس ثانی سال ۱۰۷۵ حکایت میکند.

مرحوم فاضلخان ظاهراً از ایرانیانی است که مدتها در هند میزیسته و در دربار پادشاهان تیموری هند منزلتی داشته و از این راه ثروتی اندوخته و عاقبت بایران بازگشته. گواه این سخن علاوه بر تصریح فریزر سیاح انگلیسی (۱۶) سجع مهرهائی است از آن مرحوم که در ظهر کتابهای وقفی وی مشاهده میشود (بنده شاه جهان فاضلخان) ، (مرید شاه جهان پادشاه فاضلخان) ، (مرید غیاث الدین اکبر شاه .....)

نیز شیوه خط و نگارش بعضی از همین کتابهاست که میرساند در هندوستان نوشته شده و آن مرحوم از آنجا با خویش بایران آورده (۱۷) چنانکه شیخ علی منشار (پدره مسر شیخ بهائی) در همان زمانها گنجینه ای از کتب با خود از هندوستان بایران آورد که پس از درگذشت وی و انتقال کتابخانه اش به مسر شیخ بیشتر آنها را وقف کتابخانه آستان قدس رضوی نموده است. بعد از آن هم سایرین کتب زیادی در حدود دوهزار جلد بکتابخانه مدرسه تقدیم نموده اند (۱۷) در مطلع الشمس از قول فریزر سیاح انگلیسی مینویسد این مدرسه کتابخانه ای دارد که هفتاد هزار تومان قیمت مینمایند .

ولی در سال ۱۳۰۸ که کتب باصطلاح عرض دیده شده و توسط مرحوم عماد تهرانی (کتاب شناس و فهرست نویس کتابخانه آستان قدس) فهرست آن تنظیم میگردد بیش از شصت جلد کتاب موجود نبوده (۱۸).

۱۵ و ۱۶ - مطلع الشمس ج ۲ فهرست کتابخانه فاضلیه

۱۷ - رك. مقدمه آقای دکتر فیاض بر تاریخ بیهقی ضمن توصیف نسخه خطی کتابخانه

مدرسه نواب

۱۷ و ۱۸ - فهرست کتابخانه فاضلیه

کتاب مزبور پس از خرابی مدرسه فاضلیه به مدرسه میرزا جعفر (واقع در شمال صحن عریق) منتقل و از آنجا به مدرسه نواب تحویل یافت و جزو کتابخانه آنجا گردید. ولی معلوم نیست در چه زمان تعداد معتنایی از نفایس کتب فاضلیه به کتابخانه آستان قدس انتقال یافته از کتب مزبور نسخه‌های قدیمی از کتاب معتبر ابوالبرکات بغدادی (طیب سلطان مسعود سلجوقی) است که از مهم‌ترین کتب منطق و حکمت است و اخیراً در مصر (ظاهراً) چاپ شده.

نیز کتاب منصف تالیف دبیران کاتبی قزوینی (۶۷۵-) که شرح ملخص امام فخر رازی (۶۰۶-) است که در سال ۶۹۳ کتابت شده (رک فهرست آستان قدس ۴/۲۶۰) نیز شرح نهج البلاغه و حجة الدین فرید خراسان ابوالحسن بن الامام ابی القاسم: . . . البیهقی المقيم بنیسا بور، (۱۹).

این کتاب اولین شرحی است که بر کتاب شریف نهج البلاغه که سید رضی متوفای ۴۰۶ بسال ۴۰۰ از سخنان و نامه‌های مولی (ع) انتخاب کرده نوشته شده (۲۰).

مؤلف، همان ابن فندق علی بن زید شاگرد ابوالفضل میدانی (۲۱) است که بواسطه تاریخ بیهقی (۲۲) معروفیت یافته و این شرح را بخواهی و الامام السعید جمال المحققین ابوالقاسم علی بن الحسن الجونفی (۲۳) النیسا بوری شروع و در سال ۵۵۲ هجری پایان رسانیده « (۲۴) این شرح را در فهرست کتابخانه آستان قدس (۲۵) معارج نهج البلاغه نوشته و ظاهراً نسخه آن منحصر بفرید باشد.

دیگر شرح نهج البلاغه قطب الدین راوندی متوفای ۵۷۳ هجری است که از اعلام امامیه و استاد این شهر آشوب‌مازندرانی بوده ولی در فهرست فاضلیه (۲۶) مولف را ابوالحسن محمد بن حسین بیهقی معروف به قطب الدین کیدری نوشته.

۱۹- مقدمه نسخه همین کتاب که بشماره ۷۱۶ اخبار خطی کتابخانه آستان قدس موجود است
۲۰- ولم یشرح قبلی من کان من الفضلاء السابقین هذا الكتاب بسبب موانع . . . . .
وانا المتقدم فی شرح هذا الكتاب (مقدمه شرح مزبور)

۲۱- رک ریحانة الادب ۱/۲۰۰

۲۲- این کتاب بکوشش مرحوم بهمنیار استاد دانشگاه طهران بچاپ رسیده
۲۳- در نسخه آستان قدس همین گونه آمده. ولی فهرست کتابخانه فاضلیه خوبی نوشته
۲۴- نسخه شماره ۷۱۶ اخبار خطی کتابخانه آستان قدس

۲۵- رک جلد ۵ صفحه ۱۷۱

۲۶- ص ۶۷

این شرح بسال ۵۵۶ انجام یافته (۲۷) وابن ابی الحدید معتزلی در شرح خود بر نهج البلاغه از این کتاب استفاده کرده و آنرا اولین شرح نهج البلاغه میدانند . ولی محدث نوری در مستدرک الوسائل شرح بیهقی را اقدم شروح یاد میکند (۲۸) و چنانکه دیدیم تاریخ اتمام شرح بیهقی ۵۵۲ و پایان این شرح در ۵۵۶ یعنی پس از چهار سال از شرح بیهقی بوده و اگر شرح مزبور را از آن قطب الدین کیدری (۲۹) بدانیم نه راوندی ، تاریخ اختتام آن ۵۷۶ ه خواهد شد که کاتب اشتباه نوشته (۳۰) و بهر حال شرح بیهقی پیشتر خواهد بود .

از این شرح نسخه دیگری در کتابخانه علامه شیخ محمد سماوی موجود است (۳۱) که شایسته است عکسی از آن برای کتابخانه آستان قدس تهیه شود . باشد که رادمردی این شرح و شرح بیهقی را که نویسنده هر دو کتاب از مفاخر دانشمندان اسلامی اند بچاپ رساند .

دیگر نسخه‌ای از امالی شیخ صدوق محمد بن علی بن بابویه قمی متوفای ۳۸۱ ه است که بخط شیخ حر عاملی در سال ۱۰۶۱ کتابت شده . این نسخه فعلا بشماره ۳۸۴ کتب اخبار خطی آستان قدس (ج ۵ ص ۲۷) ثبت است .

دیگر دو جلد از شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید معتزلی متوفای ۶۵۵ یا ۶۵۶ ه است که در زمان مولف کتابت شده .

از این شرح پنج مجلد نیز فعلا در کتابخانه مدرسه نواب موجود است .

دیگر شرح وسیط ابن میثم بحرانی (-۶۷۹) که بشماره ۵۹۰ فهرست آستان قدس ثبت است .

نیز نسخه امالی (مجالس) صدوق که بخط شیخ حر عاملی در ۱۰۶۱ کتابت شده و بشماره ۳۸۴ اخبار آستان قدس موجود است . همچنین شرح استبصار شیخ طوسی (-۴۶۰) بنام منهاج الاخبار از احمد بن زین العابدین علوی که در سال ۱۰۳۹ تصنیف نموده (رک فهرست آستان قدس ۵/۱۸۲) و نسخه محاسن برقی (-۲۷۴) که بشماره ۷۰۰ آستان قدس

۲۷ - پایان نسخه کتابخانه آستان قدس شماره ۵۸۴ کتب اخبار خطی مذکور در ص ۱۱۱ جلد پنجم فهرست

۲۸ - خاتمه مستدرک ص ۵۱۳

۲۹ - کیدری بر وزن حیدر از بلاد بیهق است (رک. ریحانة الادب ۳/۳۱۰)

۳۰ - فهرست فاضلیه ص ۶۷

۳۱ - رک. ذیل صفحه ۱۱۲ ج ۵ فهرست آستان قدس

(۱۶۳ / ۵) ثبت است (۳۲) و نسخه شرح اثنی عشریه از شیخ بهائی (-۱۰۳۱) که بخط علی بن احمد نباطی شاگرد شیخ بهائی نوشته شده و شیخ اجازه آنرا بخط خود در ماه جمادی الاولی سال ۱۰۱۲ بوی داده (رک فهرست آستان قدس ۵/۴۰۵) و نسخه بسیار ممتاز مصادر زوزنی که بسال ۶۷۰ تحریر شده است و خوشبختانه توسط فاضل محترم آقای بینش بچاپ رسید .

نفائس دیگری در فهرست فاضلیه معرفی شده که از آن اطلاعی ندارم و ممکن است که آنها نیز به کتابخانه آستان قدس منتقل شده باشد که چون فهرست کتب ادبی و ریاضی آستان قدس هنوز تدوین و انتشار نیافته جای این احتمال باقی است .
از این کتب تذکره الادب تالیف کافی الکفاة معروف باین حمدون (-۵۶۲) را که مشتمل بر تاریخ و ادب و اشعار و نوادر است باید نام برد . نیز نسخه زبدة العروض تصنیف خلیل بن احمد نحوی که مبتکر فن عروض بوده ، شایسته ذکر است .

*

نسخه‌های نفیسی که در کتابخانه موجود است :

- ۱- نه‌ایة المقول امام فخرالدین رازی (-۶۰۶) که شامل يك دوره کلام است . نسخه موجود در سال ۶۲۲ هـ تحریر شده .
- ۲- ملل و نحل شهرستانی (-۵۳۸) (۳۳) که مهم‌ترین و جامع‌ترین کتابی است که از قدمات در این باب بما رسیده و نسخه موجود بسیار قدیمی و نزدیک بعصر مولف نوشته شده است .
- ۳- لوامع الالهیه فاضل مقداد سیوری (-۸۲۶) (۳۴) که يك دوره کلام است و در روضات بسی آنرا ستوده .
- ۴- تبیان لمبهمات القرآن از بدرالدین محمد بن ابراهیم بن جماعه شافعی که در ۶۸۵ از تالیف آن فراغت یافته و تفسیر موجز و مختصری است که لغات و قرأت‌ها و دیگر جهات را باختصار بیان ساخته . نسخه موجود در سال ۷۲۰ کتابت شده .
- ۵- کافی از ثقة الاسلام کلینی (از صید و ذباجه تا آخر کتاب معیشت) که بسال ۶۷۵

۳۲ - خوشبختانه این کتاب توسط آقای محدث ارموی انتشار یافت .

۳۳ - یا قوت حموی از سه شهر باین نام یاد میکند . الف : شهرستان در فارس که مرکز ولایت شاپور بوده . ب : شهرستان در اصفهان که همان شهرجی باشد . ج : شهرستان خراسان که يك فرسخی نسا است و نسا همین درگز فعلی است (رک. سرزمینهای خلافت شرقی)

۳۴ - الکنی والالقباب محدث قمی

- در واسط تحریر شده . و اقدم نسخه است که از کافی بنظر اینجانب رسیده .
- ۶- نهج البلاغه که سیدرضی (-۴۰۶) بسال ۴۰۰ هـ از خطب و نامه‌ها و کلمات قصار امیرالمؤمنین انتخاب و تدوین کرده . نسخه موجود بخط محمد بن احمد ثقیب در ۵۴۴ کتابت شده و تا آنجا که اطلاع دارم دو نسخه از این پیشتر در کتابخانه مرحوم سید هبه‌الدین - شهرستانی و در یکی از کتابخانه‌های هندوستان موجود است .
- ۷- لب‌الاحیاء که گزیده و منتخب احیاء العلوم غزالی است و چون جمعی که یکی آنان مصنف است احیاء را خلاصه کرده‌اند و نسخه هم آغاز و انجام ندارد مولف بدست نیامد .
- ۸- تنقیح الرافع فی شرح مختصر الشرایع از فاضل مقداد سیوری است که از بهترین شروح مختصر نافع محقق حلی است .
- ۹- نسخه‌ای از تهذیب الوصول علامه حلی (- ۷۲۶) که بخط علی بن حسن حایری در ۷۷۷ نوشته شده و کاتب حواشی بی از خود بر کتاب نوشته و نسخه نزد علی بن عبدالجلیل حایری مقابله شده .
- ۱۰- دروس (جلد دوم) دروس از کتب ممتع فقه امامیه است که شهید اول محمد بن مکی (- ۷۸۶) تالیف فرموده و چون قسمتی از ابواب «کتب» فقهی را فاقد است شیخ جعفر ملحوس بسال ۸۳۸ تدارک اوقات نموده . نسخه موجود بخط مولف است که در همان تاریخ تالیف ، کتابت شده .
- ۱۱- شرایع محقق حلی (- ۷۵۷) که معروفترین کتب فقهی امامیه است و بر آن ده‌ها شرح و حاشیه نوشته شده . نسخه موجود بسیار قدیمی و در همان حدود عصر مولف کتابت شده و در ظهر برك اول دستخط جمعی از علما ثبت است که تملك کتاب را می‌رساند .
- ۱۲- مهذب البارع فی مختصر النافع . کتاب شرح وسطی است بر مختصر شرایع (نافع) محقق حلی تالیف ابن فهد حلی (- ۸۴۱) که از شروح ممتع این کتاب بشمار میرود و از جهت نقل گفته فقهاء در مسائل مورد بحث ، بسیار مفید است . نسخه موجود بخط خوانائی است که در سال ۱۰۶۵ توسط مرحوم فاضلخان وقف شده .
- ۱۳- منهاج الوصول بیضاوی (- ۶۸۵ یا ۶۹۱ یا ۶۹۲) که از معروفترین کتب اصول متداول و درسی بوده و شروحن بر آن نوشته شده است . نسخه موجود بخط علی بن حسن حایری است که در سال ۷۷۷ کتابت شده و حواشی سودمندی بخط کاتب در کنار صفحات مرقوم است .
- ۱۴- صحاح اللغه جوهری ابونصر اسماعیل بن حماد (- ۳۹۳) که نسخه موجود بخط محمد بن محمود خوارزمی در سال ۶۸۳ نوشته شده .

مراد المظفر الداودی و ساعیه من ایام صدر عصر حواری
 الحنفیون الشریحی جماعه علی المذاهب القدری
 علی البخاری و الحدیث کمال همیم تالیف بدین عید
 سلفی لیس و ما یقول رسول الله صقول من فضل
 علی امام اقل ولیتق ائمه من التاری و هذا
 من الثلاث و منها نفد علی السیاح الامام
 السیر الدینوری کما اللعین و اجازتی رواها
 صحیح القلیب عن مساعیه الی البخاری و ما
 الامام علیه السلام فی الجیحان القلیب
 ما فی رویه عن السیاح فیما فی قوله عن الامام
 رسول الله ص و ما فی الجیحان و ما فی الروایه
 فی الامام علیه السلام فیما فی قوله عن الامام

آخرین برك دستخط اجازة شهيد اول مکتوب در کتاب غایة المراد
 (مربوط بصفحة ۱۱۶)

۱۵- دیوان ابن معتر (خلیفه مقتول در سال ۲۹۶) که نسخه موجود قدیمی و موربانه خورده است .

۱۶- دیوان متنبی (-۳۶۴) معروف ترین شاعر عرب که نسخه موجود بسیار قدیمی است و نزد جماعتی از علماء قرأت شده و اعراب گذاری گردیده . و در پشت برك اول کتاب، تملك جمعی از قدهاء ثبت شده است .

۱۷- ربیع الابرار زمخشری (-۵۳۸) صاحب تالیفات بسیار پرارزش که از آنهاست تفسیر وی بر قرآن کریم بنام تفسیر کشف الحقائق که شروح و حواشی بسیار بر آن نوشته شده . ربیع الابرار کتابی است کشکول مانند که مطالب تفسیری و روایی و ادبی و نوادر اشعار و حکایات متفرقی را جمع ساخته و تا کنون بچاپ نرسیده است .

۱۸- منتخب شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید که توسط مولی محمود طبعی، شاگرد مجلسی انتخاب شده . و نسخه موجود جلد اول آنست که نیمی از شرح حدیدی طی آن تلخیص شده .

۱۹- ۲۳ شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید معتزلی (-۶۵۵) که برای مویلدالدین ابن- علقمی وزیر آخرین خلیفه عباسی تالیف کرده . نسخه های موجود عبارت است از جزو سوم (بشماره ۲۸) و نهم (ش ۲۹) و دهم (ش ۳۰) و دوازدهم (ش ۳۱) و سیزدهم (ش ۲۶) .

این نسخه ها مصحح و معرب و بسیار قدیمی و شاید از روی نسخه اصل و همزمان مولف نوشته شده و ظاهراً بعض جزوهای دیگر آن در کتابخانه آستان قدس باشد .

۲۴- بیان المختصر که شرح مختصر الاصول حاجبی است . شارح شمس الدین محمود اصفهانی (-۷۴۶) است که شرحی نیز بر تجرید خواجه طوسی دارد که مدت ها مدارتعلیم و تدریس علم کلام بوده و بشرح قدیم معروف است .

نسخه در محرم ۷۴۱ ه . در مدرسه مستنصریه بغداد بخط فضل بن علی بن هارون الخشاوردی نوشته شده و در همان سال در مدرسه صادقیه بغداد که در قسمت شرقی شهر مزبور واقع میشده قرأت گردیده (۳۵) بنا بر این علاوه بر صحت و قدمت نسخه، شاید آخرین یادگاری باشد که از دوران معموری مستنصریه باهمترین دانشگاه اسلامی دستگاه

۳۵ - در کتاب دلیل خارطة بغداد آنجا که مدارس قدیمی آن شهر را نام میبرد از مدرسه صادقیه اسمی نیست . اما مدرسه ای بنام مدرسه امامیه یاد میکند که آن نیز در قسمت شرقی بغداد بوده و بعید نیست مدرسه صادقیه همان باشد .

خلافت عباسی حکایت میکند (۳۶).

قبلاً نیز توسط ابن بطوطه سیاح معروف که در سال ۷۲۷ بغداد را دیدن کرده شرحی از مستنصریه ذکر شده حمدالله مستوفی نیز بسال ۷۴۰ ه از مستنصریه یاد میکند و بناو زیبائی آنرا میسناید (۳۷).

۱. کتابخانه مدرسه نجفیه قسم

۲۵- بیان و تبیین در طب تصنیف ابوالعلاء بن زهر که ظاهراً معاصر سلطان الدوله بویه (۴۰۴-۴۱۶ ه) بوده (۳۸) این کتاب رد بر شکوک رازی، محمد بن زکریا است که رسائل سته عشر (شانزده گانه) جالینوس را نقد کرده. مصنف در آغاز این کتاب نسبت کتاب شکوک را به رازی مستبعد می شمارد چه اینکه رازی بامهارتی که در طب داشته نمیشود مطالب جالینوس را که مسلم همگان است مردود بداند. نسخه کتاب بسیار قدیمی و شاید نزدیک بعصر مولف نوشته شده باشد. در پشت کتاب تملک طیبی اسرائیلی بنام عبدالمنعم بن عبدالقاهر متطب یاد شده.

۲۶- کتاب عمل باسطلاب بعربی از امیه بن عبدالعزیز بن ابی الصلت (-۵۲۷) که ظاهراً در همین تاریخ کتابت شده. این کتاب شامل ۹۰ باب است و نسخه موجود در سال ۸۴۱ در تملک محمد بن مبارک شاه حنفی بوده.

۲۷- خلاصه الحساب شیخ بهائی که بسال ۱۰۱۲ توسط شاگرد شیخ، علی بن احمد نباطی نوشته شده و دارای حواشی مفیدی از مولف و کتب ریاضی است.

۲۸- کشف الریب فی العمل بالجیب بعربی که در هیئت و شامل مقدمه و ۶۷ باب است کتاب تألیف ابو عبدالله محمد بن عبدالرحیم مزنی است که بسال ۸۱۲ کتابت شده.

۲۹- تاریخ بیهقی (معودی) تألیف خواجه ابوالفضل محمد بن حسین بیهقی (-۴۷۰) نسخه موجود از قدیم ترین نسخ این کتاب است که از مدارک تصحیح نسخه چاپ شده توسط استاد فیاض میباشد.

۳۰- چند نسخه فارسی و عربی در اسطلاب است که ظاهراً در یک مجموعه بوده و سپس تفکیک شده و چون آغاز و انجام ندارد مولفین آنها شناخته نشد. ولی سبک نگارش

۳۶- این زمان مقارن آغاز دولت آل جلائر در بغداد بوده است چه اینکه اعقاب هلاکو از سال ۶۵۶ تا ۷۳۸ بر این دیار تسلط داشتند.

۳۷- مارکوپولو سیاح معروف که پس از استیلاء مغول به بغداد سفر کرده نیز از این شهر توصیفی میکند. ولی نامی از مستنصریه نمیبرد.

۳۸- فهرست فاضلیه ص ۲۳۸.

بعضی آنها که بفارسی است قدیمی مینماید . کتابت این مجموعه متفرق حدود قرن ۹-۱۰ هجری است .

مدرسه نوابیه مدرسه فاضلیه است *

اینها مهم ترین نسخه های فاضلیه است که بکتابخانه مدرسه نواب منتقل گردیده اینک چند نسخه نفیس که مخصوص کتابخانه همین مدرسه است ذیلا یاد میشود .

۳۱- صافی در شرح کافی ثقه الاسلام کلینی تألیف مولی خلیل غازی قزوینی (۱۰۸۹-). نسخه موجود شرح کتاب ایمان و کفر از اصول کافی است که ضمن یک مجلد بزرگ نوشته شده و توسط مولف تصحیح و در مطالب آن تجدید نظر گردیده و وقفنامه آنرا بخط خود در ظهر برگ اول کتاب مرقوم فرموده است . تاریخ وقف کتاب ۱۰۷۵ یعنی ۱۴ سال قبل از وفات مولف است که مولی احمد تونی را که در مشهد میزیسته و عالمی زاهد بوده و بترویج و تدریس حدیث میپرداخته (۳۹) متولی آن قرار داده .

۳۲- من لایحضره الفقیه از شیخ صدوق (۳۸۱-) که توسط مجلسی اول مولی محمد تقی و مولی محمد باقر سبزواری معروف بمحقق سبزواری تصحیح و نزد آن دو بزرگوار قرأت شده و دستخط اجازه مجلسی در قسمت اول و آخر کتاب سال ۱۰۵۸ و ۱۰۷۸ و اجازه سبزواری بدون تاریخ در بخش اول کتاب ثبت است . نسخه در تملک مصطفی حسینی بوده و بظن قوی مجاز با اجازه روایتی مجلسی و سبزواری ، همین شخص است . و در این صورت وی غیر از میر- مصطفی تفریسی صاحب نقد الرجال (زنده سال ۱۰۴۴) است زیرا گمان نمی رود تفریسی تا سال ۱۰۷۸ زیسته باشد .

۳۳- وسائل الشیعه تألیف شیخ حر عاملی (۱۱۰۴-) (۴۰) است که بخط شاگرد وی سید محمد تقی بن سید صادق موسوی نوشته شده و شیخ ، اجازه مفصلی در پایان نسخه که نزد مؤلف قرأت گردیده ، بوی داده است . تاریخ این اجازه ۱۱۰۰ یعنی چهار سال پیش از درگذشت شیخ است .

۳۴- غایة المراد تألیف شهید اول محمد بن مکی (۷۸۶-) که بخط محمد بن عبدالعالم بن نجه در سال ۵۷۷۰ ه نوشته شده و شهید در پایان نسخه ، اجازه مفصلی در ده برگ بخط خود برای وی نوشته که قسمتی از آن در کتاب علم الحدیث برای نشان دادن نوع اجازات روایی آورده شده .

اینها در آستان قدس از سید مرتضی
 صاحب وقتها و صفحها نقل شده
 ازها ادا بر خیزند و کتب
 و کتب در علم الایمان
 نیز در آستان قدس موجود است
 و در علم الایمان
 و در علم الایمان

اینها در آستان قدس از سید مرتضی
 صاحب وقتها و صفحها نقل شده
 ازها ادا بر خیزند و کتب
 و کتب در علم الایمان
 نیز در آستان قدس موجود است
 و در علم الایمان
 و در علم الایمان

اینها در آستان قدس از سید مرتضی
 صاحب وقتها و صفحها نقل شده
 ازها ادا بر خیزند و کتب
 و کتب در علم الایمان
 نیز در آستان قدس موجود است
 و در علم الایمان
 و در علم الایمان

دستخط اجازة مجلسی اول و محقق سبزواری مکتوب در نسخه

من لایحضره الفقیه مدرسه نواب مشهد

(مربوط بصفحه ۱۱۶)